

ANG DEVELOPMENT NG MIDYAL NA KONSONANT-KLASTER SA MGA WIKANG FILIPINO

Viveca V. Hernández

1.0 Introduksyon

May ilang mga komparatib linggwist na nagsipag-aral ng tungkol sa mga konsonant-klaster (KK) gaya nina O. Dempwolff (1934, 1937, 1938), H.A. Kern (1942), O. Dahl (1951), G. Grace (1959), H. Costenoble (1960), A. Capell (1962), C.D. Chretien (1962, 1965), H. Kahler (1962), G.B. Milner (1963, 1965) at C. Lopez (1972). Sa karaniwan, tinatalakay ang mga KK, lalung-lalo na ang mga nasal na klaster sa pag-aaral nila kaugnay sa Proto-Awstronesyan o di kaya'y Proto-Indonesyan. Sa mga linggwist na nagsipag-aral ng Proto-Pilipinas, mabibilang sina M. Charles (1974) at C.J. Paz (1981) na tumalakay, bagamat bahagya, ng tungkol sa mga KK ng mga wika sa Pilipinas.

1.1 Layunin at sakop

Layunin ng pag-aaral na ito na imbistigahan ang development sa mga wika ng Pilipinas ng mga midyal konsonant-klaster (-KK-) na glotal istap (/ʔ/) ang unang proto-konsonant (*-K¹-) at ang pangalawa (*-K²-) nama'y alinmang konsonant. Ang ginamit na datos sa pag-aaral na ito ay mula sa diksyunaryo ng mga morpim na Proto-Pilipinas na apendiks sa disertasyong doktoral ni C.J. Paz na nailimbag noong 1981.

Sa umpisa, binalak kong pag-aralan ang lahat na klase ng mga -KK- pero sa dakong huli, ipinasyang ipokus na lamang ang pag-aaral sa mga -KK- na ang isang segment o myembro nito'y /*ʔ/.

Sa pag-aaral na ito, susubukan kong sagutin ang ilang mga tanong kaugnay sa mga -KK-. Anong klaseng mga -KK- ang nananatili? Anong klase ang nababawasan o lubusang nawawala? Anu-anong mga proseso ang ginamit o kasangkot sa mga pagbabago? Sa paghanap ng mga sagot sa mga katanungang ito, tatangkain kong ipakita kung paano nagdebelop ang mga -KK- sa loob ng pamilyang panlinggwistikong

Pilipino at magbigay ng ilang mga obserbasyong pangkahalatan ukol sa mga -KK- sa mga wika sa Pilipinas.

1.2 Metodolohiya

Ang komparativ na metod ang ginamit sa pag-aaral na ito. Gaya ng nabanggit na sa itaas, umasa ako nang malaki sa datos ni Paz (1981) kaya, gaya nito, ang mga kogneyt sa 29 na mga wika ang ginamit na datos. Bagamat isinaayos ni Paz ang mga wika ayon sa heyograpiya, i.e. mula sa Tagalog, patungo sa norte at pagkatapos sa sur, ipinasya kong ilista ito nang alpabetikal.¹

Sa Paz (1981), indaktib na ipinosit ng awtor ang mga proto- morfim ng Proto-Pilipinas. Sa pag-aaral na ito, ipinapalagay na tama ang mga anyong-proto at ang mga simbol na nagrerepresent ng mga proto-fonim na iniharap ni Paz. Pinili ko ang lahat ng mga kogneyt-set na naglalaman ng -KK- na may /*?/ bilang K¹ mula sa nasabing diksyunaryo. Pagkatapos, isinulat ang bawat set sa mga 5 x 8 na kard at isinaayos ang mga kogneyt ayon sa kanilang mga pagkakapareho. Pinatutunayan ng paghahambing ng mga kogneyt sa loob ng set ang mga korespondens para sa bawat wika.

Sa tulong ng mga tabla, pinaghambing at pinag-aralan ang development ng mga -KK- sa bawat kogneyt-set sa mga wika. Halimbawa, ipinapakita sa Tabla 1 ang mga korespondens ng mga -KK- sa bawat wika. Sinuri ang paligid o envayronment ng mga tunog na hindi nagrereflek ng regular o inaasahang korespondens at sinubukan ipaliwanag ang mga iregular na tunog na ito sa pamamagitan ng mga proseso o mekanismong may kagagawan sa mga iregularidad na ito. Sa Tabla 2 naman, mas maliwanag na makikita kung paano nagdevelop ang mga -KK- sa nasabing mga wika. Sa mga Tabla 3.1 at 3.2 naman, ipinapakita ang kwantiteytib na diskripsyon ng mga naganap sa mga -KK-.

2.0 Mga midyal na konsonant-klaster

2.1 Mga myembro ng *-KK-

Gaya ng binanggit sa itaas, ang mga -KK- na pinag-aralan sa papel na ito ay iyong binubuo ng /*?/ bilang *-K¹- at ang *-K²- naman ay alinmang konsonant. Sa datos na ginamit sa pag-aaral na ito, ang mga lumitaw na konsonant bilang *-K²- ay ang mga sumusunod: /*p/, /*b/, /*t/, /*k/, /*g/, /*g/,² /*s/, /*m/, /*n/, /*N/,³ /*l/, /*r/, at /*w/.

2.2 Debelopment ng *-KK-

Dalawang bagay ang pwedeng mangyari sa mga *-KK- sa mga wikang Pilipino. Ito'y maaaring manatili, i.e. klaster-retensyon, o di kaya'y mabawasan, i.e. klaster-redaksyon. Sa kaso ng klaster-retensyon, pwedeng maganap ang isa sa mga sumusunod:

- (a) Manatili ang orihinal na anyo nito, i.e. -K¹K²-. Sa datos na sinuri, may isang kaso kung saan ang *-K²- ay dumanas ng substitusyong nasal(*sá?bit > Itb sa?mít);
- (b) Dumanas ito ng metatesis (-K²K¹-);
- (k) Magjeminoyt ito o mag-asimilasyong total (-K²K²-);
- (d) Dumanas ito ng isa o ilang mga proseso, hal. ng pagkakaltas ng isa o higit sa isang tunog, ng metatesis, o ng substitusyon kaya nagreresulta sa paglitaw ng ibang konsonant bukod sa -K¹- o -K²-, i.e. -K¹K³-, -K³K¹-, -K²K³-, o -K³K²-.

Sa kabilang dako, ang klaster-redaksyon naman ay maaaring maging resulta ng ilang mga proseso gaya ng metatesis, epentesis o di kaya'y pagkakaltas. May ilang pagkakataong prediktabol ang klaster-redaksyon dahil karaniwang ang -K²- ang nananatili. Pero hindi ito otomatik. May mga pagkakataon na nananatili ang -KK-, o di-kaya'y nananatili ang -K¹-.

Dahil sa malaki ang papel ng envayronment ng mga tunog sa anumang salita, binigyan ng pansin ang relasyon ng dalawang myembro o segment ng -KK- sa isat-isa, at ang relasyon nito sa ibang mga tunog sa salita.

Gaya ng nabanggit na sa itaas, ang pinag-aralang -KK- dito'y iyong may /*?/ bilang -K¹- at ang -K²- ay binubuo ng mga alinmang konsonant na may tinig na puwedeng oral o nasal, o ng mga tunog na walang tinig.

2.2.1 Development ng /*?/ + mga oral na may tinig

Dito tatalakayin ang mga -KK- na /*-ʔb-/ , /*-ʔg-/ , /*-ʔg-/ , /*-ʔl-/ , /*-ʔr-/ , at /*-ʔw-/ . Nakakuha ng walong kogneyt-set na ganito mula sa diksyunaryo (Paz 1981): (304) *sáʔbit, (331) *taʔgún, (385) waʔgát, (51) *baʔgúʔ, (78) *beʔgát,⁴ (294) *píʔlay, (15) *ʔaʔrúN at (352) *túʔwad. Tingnan ang Tabla 1.

2.2.1.1 *sáʔbit 'to hang on, hook something; to hang on waist; spine, fish bone'

*sáʔbit	
sáʔbit	Kam
háʔbit	Iba
sábʔit	Akl Nag War Seb Bah Buk
sabyít	Kal
há wEt	Bag
sá bit	Tag Kap Vir Tau Sub 'to hang on waist'
sa bít	Png also 'spine, fish bone' Ilk
saʔmít	Itb

Mapapansin na nanatili ang -K¹K²- sa Kam at Iba habang nagmetatesis naman ito sa Akl, Bah, Buk, Nag, Seb, at War. Bagamat may klaster na lumilitaw sa Kal, kakaiba ang naganap sa wikang ito: pagkakaltas ng -K¹- at nanatili ang -K², may lumilitaw na epentetik glayd /y/ marahil sa impluwensya ng kasunod na vawel /i/, kaya ang resultang klaster ay -K²K³. Makikita sa Itb ang isang klaster kung saan ang -K²- ay dumanas na isang klase ng disimilasyon, i.e. substitusyong-nasal (istap > homorganik na nasal) kaya, /*-ʔb-/ > /*-ʔm-/ . Nagkaroon ng klaster-redaksyon sa Ilk, Kap, Png, Sub, Tag, Tau, at Vir kung saan nakaltas ang *-K¹- at nanatili ang *-K²-. Sa Bag, makikita ang total na pagkawala ng klaster at ang pagkakaroon ng epentetik glayd na /w/ sa pagitan ng dalawang vawel.

2.2.1.2 *ta?gún 'year'

*ta?gún	
da gún	Ibg
dág?un	Akl
taw?ún	Isi
ta we'n	Ilk
ta wOn ⁵	Kal
tá hun	Tau Yak
ta kón	Agt
ta? ún	Tag Tbw
ta? ón	Igt
ta ún	Iba Png Nag Vir Kam
t ^h un	Sub
ra' gon	Mar

Dito walang makikitang klaster sa orihinal na anyo nitong -K¹K²- pero mapapansin na nagmetatesis ito sa Akl. Nanatili ang klaster sa Isi kung saan naganap ang labyalisasyon ng -K²- gawa ng katabing /u/ at pagkatapos, nakipagmetatesis ito sa -K¹- (*ta?gún > ta?wún > taw?ún). Nagkaroon ng klaster-redaksyon sa lahat ng ibang wika: -K²- ang nanatili sa Agt (dumanas ng devoicing), Ibg, at Mar; -K¹- naman ang nanatili sa Igt, Tag, at Tbw. Naging labyal na /w/ ang -K²- sa Kal at Ilk pagkakaltas ng -K¹-. Mapapansin na may substitusyong -K²- --> /h/ sa Tau at Yak. Sa natitirang ibang wika, Kam, Iba, Nag, Png, Sub, at Vir, total na klaster-redaksyon ang naganap.

2.2.1.3 *wa?gát 'separation, isolation; scattering of grains, dirt, etc.; isolated place; divulge, dismember, dropped unnoticed, shatter, destroy'

*wa?gát	
wa?gát	Isi 'scattering of grains, dirt, etc.'
wakkít	Itw
waták	Tag Iba Akl Seb Png 'isolated place', War also 'scatter', Ilk 'divulge, dismember', Agt 'dropped unnoticed', Kap 'shatter, destroy'

Sa Isi lamang nanatili ang orihinal na -K¹K²-. Sa Itw, may devoicing na naganap at pagkatapos, nagkaroon ng asimilasyong total na nagresulta sa jeminasyon (/*-?g-/ > /-?k-/ > /-kk-/). Sa ibang mga wika, bukod sa devoicing, nagkaroon ng klaster-

redaksyon (*-K¹K²- --> -K²-) at pagkatapos, nakipag-metatesis ang -K²- sa huling konsonant (*wa?gát > wa?kát > wakát > waták).

2.2.1.4 *ba?gú? 'new, newcomer'

*ba?gu?	
ba?gú	Nag Vir Tbw Tau Kam
va?yú?	Itb
bá?lu?	Agt
bá?yu	Iba
bág?u	War Bah
bag?ú	Buk Seb Akl
bá gu	Tag Buh Ilk ¹ 'newcomer'
ba rú	Ilk ²
ba gú	Ibg
bá yu	Kap
bá lo Png	
bá hu	Itw
ba há?u	Yak
fa lú Bon	
gbé' gu	Sub
bé' go	Igt
bé' go	Mar
bi yú Isi	

Nanatili ang -K¹K²- sa Agt, Kam, Iba, Itb, Nag, Tau, Tbw, at Vir habang nagmetatesis naman ito sa Akl, Bah, Buk, Seb, at War. Dumanas ng klaster-redaksyon ang Bon, Buh, Kap, Ibg, Igt, Ilk, Mar, Png, Sub, at Tag. Sa Bon, maaaring sabihin na ang lumitaw na /l/ sa halip ng inaasahang refleks na /k^h/ ng /*g/ ay hiram sa Png. Sa lahat ng mga wikang nagkaklaster-redaksyon, ang -K²- ang nanatili. Bukod sa redaksyon, may naganap na substitusyon sa Isi (*g:l --> y) at sa Itw (*g:g --> h). Sa Yak, bukod sa redaksyon at substitusyon (*g:l --> h), nagkaroon ng epentetik vawel na /a/ sa pagitan ng nanatiling -K²- at /ʔ/ na nakipagmetatesis sa katabing /u/, kaya, *ba?gú? > balú? > bahú? > bah?ú > bahá?u.

2.2.1.5 *beʔgát 'heavy'

*beʔgát	
beʔgat	Tbw Kam
begʔát	Bah
bugʔát	War Seb Akl
buggát	Tau
habyát	Buh
ʔablát	Bla
be gát	Buk
be lát	Png
ga bát	Nag Vir
bi gát	Tag
bi yát	Iba
ba yát	Kap
gbe gát	Sub
bó hat	Yak

Nanatili ang -K¹K²- sa Kam at Tbw samantalang dumanas ito ng metatesis sa Akl, Bah, Seb, at War. Makikita ang jeminasyon o asimilasyong total sa Tau. May klaster-redaksyong naganap kung saan ang -K²- ang nanatili sa Buk, Kap, Iba, Nag, Png, Sub, Tag, at Vir. Sa Nag at Vir, ang -K²- ay nakipagmetatesis sa inisyal na konsonant /b/. Bukod sa redaksyon, mapapansin na may nangyaring substitusyon sa Yak (*g:l --> h) at sa Buh (*ʔ:ʔ/Ø/_# --> y) at (*g:g --> y). Dito sa Buh, nakipagmetatesis ang -K¹- sa inisyal na konsonant (*beʔgát > buʔgát > buhyát > hubyát > habyát), i.e. may -KK- pa rin pero ang -K¹- ay hindi kabilang sa resultang klaster; sa halip, napalitan ito ng isang bagong konsonant (-K³K²-). Ganito rin ang nangyari sa Bla, pero walang substitusyong naganap.

2.2.1.6 *píʔlay 'lame, tired, fatigue'

*piʔlay	
píʔlay	Bon ¹
péʔlo	Igt
píʔday	Isi ¹
pílay	Iballk Itw Kal Nag Tau Tag ItbVirAgtalso 'tired'
pi lé'y	Png
pE lóy	Isi ²
fi lay	Buh

pí le	Kap
pi lé	Ibg
fe láy	Bon ² 'fatigue'

Nanatili ang -K¹K²- sa Bon¹, Igt, at Isi¹. Dito sa Isi¹, lumitaw ang /d/ sa halip ng inaasahang /l/ gawa ng asimilasyon sa mga nauunang istap. Dumanas naman ng klaster-redaksyon ang ibang mga wika.

2.2.1.7 *ʔaʔrún 'nose'

*ʔaʔrún	
ʔaʔlún	Iba
ʔa gún	Ilk
ʔá ruN	Kap
ʔE yón	Isi
ʔe le'N	Png Bon
ʔi lún	Tag Seb Akl Tau Bla
ʔe ge'N	Igt
ʔu rún	Nag Tbw Kam
ʔu yún	Buh
ʔ uN	Yak
sh uN	Sub
ʔi gún	Ibg
ʔl yuN	Itw ¹
ʔl huN	Itw ²
Ní ruN	Mar
ʔi rún	War Agt
ʔl ruN	Buk

r:l:g:r:y:l:l:g:r:y:
 ɸ:ɸ:g:y:h:r:r:r

Sa Iba lamang nanatili ang -K¹K²-. Nagkaroon ng klaster- redaksyon (*-K¹K²- --> -K²-) sa lahat ng ibang mga wika maliban sa Sub at Yak kung saan total na klaster-redaksyon ang naganap. May iregular na *-K²- korespondens sa mga sumusunod: sa Akl (*r:g > l) na maaaring hiram mula sa Seb; sa Kap (*r:l > r) na mapapaliwanag ng analogi nitong /l/ sa /r/; at sa Png (*r:g:r/u_V > l) na maaari ring analogi ng tunog na /g/ sa /l/ o di kaya'y impluwensya ito ng Tag. Bukod sa redaksyon, may substitusyong naganap sa Isi (*r:r --> y) at sa Itw naman ay (r:r --> {y,h}).

2.2.1.8 *tú?wad 'upside down, stooping with the head forward and buttocks protruding transfer of liquid from one container to another, to fall, to go uphill'

*tú ?wad	
tú?wad	Agt
tu wád	Tag Iba Bon Nag Vir War Seb Akl Tbw Bah Png
	'transfer of liquid from one container to another'
tú wad	Buk
tú wed	Kal
tu wág	Kap 'to fall'
tó ad	Mar
t wad	Itb Sub 'to go uphill'
gát wEg	Ibg
tu wír	Isi

Sa Agt lamang nanatili ang -K¹K²-. Kakaiba ang naganap sa Ibg. Bagamat may resultang midyal klaster, -K³K²- ang anyo nito. Nagkaganito ito marahil dahil sa ilang mga ilang mekanismo na dinanas ng mga tunog sa salita: (a) may naganap na klaster-redaksyon (*-K¹K²- --> -K²-); (b) dahil sa ang refleks ng /*w/ sa wikang Ibg ay /u/, sa pamamagitan ng labyalisasyon, naging /w/ ulit ito upang iwasan ang pagkakaroon ng dalawang tunog na /u/ na magkasunod; (c) nakaltas ang natitirang /u/; (d) nadagdagan ng /ga-/ sa posisyong inisyal sa pamamagitan ng afiksasyon; at (e) naging /E/ ang pangalawang vawel sa impluwensya ng katabi nitong mga tunog na /w/ at /g/ (*tu?wad > tu?uag > tuuag > tuwag > twag > gatwag > gatweg). Dumanas ang ibang mga wika ng klaster-redaksyong *-K¹K²- --> -K²- maliban sa Mar kung saan nagkaroon ng total na klaster-redaksyon.

2.2.2 Debelopment ng /*?/ + *mga oral na walang tinig

Ang mga -KK- na /*-?p-/ , /*-?t-/ , /*-?k-/ , at /*-?s-/ ang tatalakayin sa bahaging ito. Limang kogneyt-set ang nakuha mula sa diksyunaryo (Paz 1981): (320) *sl?pun, (224) *lá?tug, (79) *bē?ka?, (124) *?e?sa? at (298) pu?sán. Tingnan ang Tabla 1.

2.2.2.1 *sɿʔpun 'cold, catarrh, nasal mucus'

*sɿʔpun	
sɿʔpun	Nag Kam
siʔpún	Vir
sɿpʔun	War Seb Akl Buk
si pún	Tag Agt Kap Itw
sɿ pun	Tau 'mucus'
sʰɿ pun	Sub
si fún	Ibg
seʔppun	Yak
sip^ʔún	Bah

Nanatili ang klaster sa orihinal nitong anyong /-ʔp-/ sa Kam, Nag, at Vir habang nagmetatesis naman ito sa Akl, Buk, Seb, at War. Mapapansin na may jeminasyon o asimilasyong total sa Yak. Dumanas ang Agt, Kap, Ibg, Itw, Sub, Tag, at Tau ng di-otomatik na klaster-redaksyon kung saan ang -K¹- ang nakaltas at ang -K²- ang natira. Bagamat nanatili ang dalawang tunog na bumubuo ng proto-klaster sa Bah, nawala ang pagiging klaster nito gawa ng epentetik vawel na /^/ at pagkatapos, nagmetatesis ang dalawang konsonant.

2.2.2.2 *láʔtug 'sensuality, lasciviousness, erection of penis, sexual drive'

*láʔtug	
látʔug	Buk 'erection of penis'
m áʔtug	Tbw
lá tog	Mar
yá tug	Bah
?attúg	Itw 'sexual drive'
?uttúg	Ilk 'sexual drive', Isi 'erection of penis'
?u túg	Tag Akl War 'erection of penis', Nag 'sexual drive'

Nanatili ang klaster sa Buk at Tbw. Nagmetatesis ito sa Buk at nanatili ang orihinal nitong anyo sa Tbw. May jeminasyon o asimilasyong total na naganap sa Ilk, Isi, at Itw. Nagklaster-redaksyon naman sa iba pang mga wika. Gaya ng pangkaraniwang pangyayari na kung may klaster-redaksyong nagaganap, ang -K²- ang nanatili.

2.2.2.3 *beʔkaʔ 'chin'

*beʔkaʔ	
bá kaʔ	Mar Buk
baʔbáʔ	Iba Akl Seb
báʔbaʔ	Tbw
bá baʔ	Tag Kap Png
gbáʔbaʔ	Sub
kúʔkuʔ	Vir
ku kúʔ	Kam
keʔʔke	Bah
keʔ ke	Bla

Interesante ang kogneyt-set na ito dahil sa proseso ng reduplikasyon na makikitang naganap sa lahat ng mga wika maliban sa Buk at Mar kung saan mapapansing naaplay ang klaster- redaksyong $-K^1K^2-$ --> $-K^2-$. Sa Bah, Bla, at Kam nakaltas ang unang silabol ng anyong proto at nagkaroon ng reduplikasyong parsyal. Sa Bah, makikita ang midyal-klaster na $/-ʔk-/$ samantalang sa Bla at Kam naman, ang $-K^2-$ lamang ang natira. Nakaltas din sa Vir ang unang silabol pero ngayo'y reduplikasyong total ang naganap, kaya makikitang nanatili din ang $/-ʔk-/$. Sa kabilang dako, ang nakaltas sa ibang mga wika ay ang pangalawang silabol ng anyong proto. May naganap na reduplikasyong parsyal sa Kap, Png, at Tag, kaya ang resultang midyal na konsonant ay $/-b-/$, i.e. ang inisyal na konsonant ng anyong proto. Total na reduplikasyon naman ang nangyari sa Akl, Iba, Seb, Sub, at Tbw kung saan ang resultang klaster ay $/-ʔb-/$.

2.2.2.4 *ʔeʔsáʔ 'one'

*ʔeʔsáʔ	
ʔaʔsáʔ	Iba
ʔaʔsáʔ	Itb
ʔi sáʔ	Tag Kal Sub
ʔi sáʔ	Kap
ʔi sa	Itw Mar Tau
ʔi sága	Akl
si It	Igt
ʔittEʔ	Ibg
ʔe sad	Kam

ʔe' sa	Tbw
ʔe' saN	Bon
ʔo sa	Isi
ʔu sá	War Seb
m eysá	Ilk
sadi	Buh
sak ey	Png
sarú?	Nag
saYú? ⁶	Vir
satu	Bla
sebe?u	Bah
hOtu	Bag
tata	Agt

Nanatili ang orihinal na anyong /-ʔs-/ sa Itb at Iba kung saan ang inaasahang /h/ na refleks ng /*s/ ay naging /s/ marahil dahil sa impluwensya ng mga karatig wika nito gaya ng Kap o Tag. Nagkaroon naman ng asimilasyong total sa Ibg. Klaster-redaksyong -K¹K²- --> -K²- ang naganap sa karamihan sa mga wika, Agt, Akl, Bag, Bah, Bla, Bon, Buh, Kal, Kam, Kap, Isi, Itw, Mar, Nag, Seb, Sub, Tag, Tau, Tbw, Vir, at War. Nawala ang midyal klaster sa Igt gawa ng metatesis. Mapapansin na sa ilan sa mga wikang ito, nakaltas ang unang silabol ng anyong proto at may nadagdag na safiks gaya ng sa Agt, Akl, Bag, Bah, Bla, Buh, Nag at Vir. Sa Png, nawala ang klaster gawa ng pagmetatesis ng -K²- sa inisyal na posisyon at ang -K¹- > /k/ marahil sa pag-asimileyt nito sa kasunod na diptonggong /ey/. Sa Ilk naman, makikita ang pagdagdag ng nasal na /m/ sa inisyal na posisyon, ng pagkaltas ng -K¹-, at ng kakaibang development ng diptonggong /ey/ < /*e/.

2.2.2.5 *puʔsán 'burden, carry on shoulder'

*puʔsán	
paʔsán	Vir Kam
páʔsan	Tau 'carry on shoulder'
pasʔán	Nag War Seb Akl
pasáʔan	Tbw
pa sán	Tag
fa sán	Buh
pí san	Sub
po sái?	Mar

Nanatili ang klaster sa orihinal nitong anyong /-ʔs-/ sa Kam, Tau, at Vir habang nagmetatesis naman ito sa Akl, Nag, Seb, at War. Nagkaklaster-redaksyong *-K¹K²- --> -K²- sa Buh, Mar, Sub, at Tag habang sa Agt nama'y *-K¹K²- --> -K¹-. Sa Tbw, mapapansin na may klaster-redaksyon ding naganap gawa ng metatesis at ang pagkakaroon ng epentetik vawel na /a/ sa pagitan ng mga konsonant sa Tbw.

2.2.3. Debelopment ng /*ʔ/ + *mga nasal

Ang mga sumusunod na klaster ang tatalakayin sa parteng ito: /*-ʔm-/ , /*-ʔn-/ , at /*-ʔN-/ . May pitong kogneyt-set na ginamit: (104) *dáʔmug, (117) *diraʔmús, (332) *taʔmís, (14) *ʔaʔnə'm, (345) *teʔnúk, (360) *ʔúʔnaʔ, at (119) *duʔNáw.

2.2.3.1 *dáʔmug 'dew; vapor'

*dáʔmug	
hámʔug	Akl
dámhug	Bah
ha múg	Tag Buk
dá mug	Tau
dá mOw	Bag
gá mug	Sub
ya múg	Nag Seb
yá mug	Iba
ʔá mug	Ilk 'vapor
ʔa múg	Igt
ʔá muʔ	Bla
ná mog	Mar
na múg	Buh

Nanatili ang klaster sa Akl at Bah kung saan ito'y nagmetatesis (-K²K¹-). Mapapansin na nagkaroon na substitusyon sa Bah (*ʔ:ʔ --> h), kaya ang resultang klaster ay /-mh-/ . Naaplay sa lahat ng ibang mga wika ang klaster-redaksyong -K¹K²- --> -K²-.

2.2.3.2 *dira?mús 'wash the face'

*dira?mús	
diram?ús	Ilk
rá?mus	Tbw Kam
rá?mun	Itb
dila mús	Png
cilam?ús	Bon
céL ? up	Kal
diy úp	Isi
hilá mus	Tag
hirá mus	Nag ¹
hila?ús	Bah Nag ²
hilám?us	Seb Akl Buk
?ilá?meh	Iba
ya musán	Buh
hira?ús	War
N ilá mus	Sub
lá mus	Tau
?I mu?	Kap
ma gammá	Ibg
ma mmát	Itw
man dá mut	Agt

Sa Kam, Iba, Itb, at Tbw, nanatili ang klaster sa orihinal nitong anyo (/ -?m-/) habang nagmetatesis naman ito sa Akl, Bah, Bon, Buk, Ilk, Nag², Seb, at War. May naganap na jeminasyon o asimilasyong total sa Ibg at Itw. Sa Kal, makikita ang bagong klaster (-K³K¹-), i.e. nakaltas ang -K²- at ang nauunang vawel na /a/ kaya ang resulta'y /-L?-/ . May klaster-redaksyon na naganap sa Agt, Buh, Kap, Nag¹, Png, Sub, Tag, at Tau kung saan ang -K²- ang nanatili. Sa kabilang dako, ang klaster sa Isi ay lubusang nawala kasama ang sinusundan nitong vawel na /a/, kaya ang resulta'y -K³-, i.e. ang /y/ na refleks ng /*r/ sa wikang ito.

2.2.3.3 *ta?mís 'sweetness'

*ta?mís	
ta mís	Tag Buh
tám?is	Nag ¹ Seb War Akl
yam?Is	Nag ²
má mis	Isi Yak

mámmis	Bag
ha mls	Vir
ká mis	Mar
?e' mis	Buk
mi?ls	Kal
gme' mis	Sub
na mlt	Itw
?a mlt	Agt
mámmi?	Ibg
sam?lt	Ilk ¹
sa mlt	Png Ilk ²
ha mlt	Iba

Makikitang nanatili ang klaster sa Akl, Ilk¹, Nag¹, Nag², Seb, at War pero nagmetatesis ito. Sa Bag at Ibg, mapapansin ang pagganap ng asimilasyong total. Nagkaklaster-redaksyong -K¹K²- --> -K²- sa lahat ng ibang mga wika.

2.2.3.4 *?a?ne'm 'six'

*?a?ne'm	?a?ne'm Itb
?á?nem	Iba
?a nám	Png
?annám	Ibg
?á nam	Kap
nam	Bla
?án?um	Akl
?a núm	Nag Vir
?u núm	Buh War Seb
?ú num	Tau
?Onnom	Bag
?O lOm	Kal
?o nó m	Isi
?e ne'm	Bon Agt
?e' nem	Tbw Bah
ha?e' nem	Buk
?e'nnem	Yak
g e' nem	Sub
?E nim	Igt
?inne'm	Ilk
ne m	Mar
?á nim	Tag

Nanatili ang klaster sa orihinal nitong anyo (/ʔn-/ sa Iba at Itb habang nagmetatesis naman ito sa Akl. May jeminasyon o asimilasyong total na naganap sa Bag, Ibg, Ilk at Yak. Nagkaklaster-redaksyon (-K¹K²- --> -K²-) sa lahat ng ibang mga wika na regular ang korespondens nitong -K²- maliban sa Kal kung saan lumitaw ang /l/ sa halip ng inaasahang /n/. Kung isasaalang- alang ang korespondens rul na *n:n:l/{a,KK} sa wikang ito, ang posibleng nangyari dito ay *ʔaʔne'm > ʔaʔlOm > ʔalOm > ʔOlOm. Ang /l/ dito ay maituturing na residue ng klaster /-ʔl-/ o di kaya'y maaari rin namang lumitaw ang /l/ gawa na analogi nito sa /n/.

2.2.3.5 *teʔnúk 'thorn, puncture'

*teʔnúk	
túʔni	Igt
te ne'k	Png
tenne'k	Ilk
tí ník	Tag
tu núk	Nag Vir War Kam Seb also 'puncture'
tú nuk	Akl Tau
tú nok	Mar

Sa Igt lamang nanatili ang -K¹K²- at nagkaroon na asimilasyong total naman sa Ilk. Sa lahat ng ibang mga wika, nagkaroon ng klaster-redaksyong -K¹K²- --> -K²-.

2.2.3.6 *ʔúʔna? 'first'

*ʔúʔna?	
ʔúʔna?	Tbw
nu má?	Itb
mu ná	Bla
múʔna	Kam
núnna	Itw
núnnu	Bag
g ú na	Sub
ʔó na	Mar
ʔú na	Tag Iba War Seb Akl Bah Buh
ʔu ná	Png Ilk Isi

Nanatili ang $-K^1K^2-$ sa Kam at Tbw habang may naganap na jeminasyon o asimilasyong total sa Bag at Itw. Nagkaroon ng klaster-redaksyong $-K^1K^2-$ --> $-K^2-$ sa lahat ng ibang mga wika. Mapapansin dito ang asimilasyong parsyal sa Itb ($*n:n: \text{ñ/i}_e > m$).

2.2.3.7 *du?Náw 'look out of the window; visit'

*du?Náw	
dú?Naw	Kam
dún?aw	Vir Seb
dú Naw	Tag Iba Nag Akl Seb Ibg
du Náw	Png
ru Náw	Itb
ró Naw	Mar
?ú Naw	Tbw Bah

Sa Kam lamang nanatili ang klaster sa orihinal nitong anyo ($/-?N-/$) habang nagmetatesis naman ito sa Seb at Vir. Sa lahat ng ibang mga wika nagkaroon ng klaster-redaksyong $-K^1K^2-$ --> $-K^2-$.

2.2.4 Pangkalahatang development ng -KK-

Batay sa ibat-ibang mga prosesong naganap sa development ng klaster sa mga pinag-aralang mga wika, nabuo ang Tabla 2. Dito makikita ang pangkalahatang development ng mga klaster sa posisyong midyal.

3.0. Konklusyon

Upang makita nang mas maliwanag ang development ng -KK-sa mga wika, gumawa ako ng dalawang kwantiteytiv na tabla. Sa Tabla 3.1, makikita ang bilang kung ilang beses naganap ang isang proseso sa partikular na wika. Kung may klaster-retensyon, iniindika rito kung ilang beses nananatili ang anyong proto ng klaster sa orihinal na anyo nito ($-K^1K^2-$), kung dumanas ito ng metatesis ($-K^2K^1-$), kung nagkaroon ng asimilasyong total o jeminasyon ($-K^2K^2-$), o kaya kung may lumitaw na bagong konsonant sa resultang klaster ($-K^1K^3-$, $-K^3K^1-$, $-K^2K^3-$, $-K^3K^1$). Halimbawa, sa

wikang Agt, mapapansin na dalawang beses nanatili ang orihinal na anyo ng klaster; sa wikang Akl naman, sampung beses nagmetatesis ang mga konsonant na bumubuo ng klaster at minsan nama'y may bagong konsonant na lumitaw sa resultang klaster (-K¹K³-).

Kapag may naganap na klaster-redaksyon, makikita rin sa Tabla 3.1 kung ilan beses ang isang partikular na konsonant, i.e. -K¹-, -K²-, o -K³-, ay nananatili. Halimbawa, sa Agt, mapapansin na sampung beses nagkaklaster-redaksyon: tig-iisang beses nananatili ang -K¹- at -K³-, habang walong beses na ang -K²- ang nananatili.

Kapansin-pansin sa tablang ito ang bilang ng klaster-redaksyon, lalung-lalo na iyong -K¹K²- --> -K²- sa mga wikang pinag-aralan. Kung ihahambing natin ang mga pagkakataon ng klaster-redaksyon sa klaster-retensyon, malinaw sa mga datos na higit na madalas ang klaster-redaksyon. Halimbawa, mapapansin na sa Kap, nagklaster-redaksyon sa lahat ng pagkakataon. Gayon din sa Mar at Tag.

Sa Tabla 3.2, makikita ang bilang kung ilang beses dumanas ng isang proseso ang isang partikular na klaster. Katulad ng obserbasyong nakuha sa Tabla 3.1, mapapansin ang kahalagahan ng bilang ng klaster-redaksyon sa development ng klaster kung ikukumpara ito sa klaster-retensyon. Makikita rito na sa lahat ng mga klaster, nananatili ang -K²- sa posisyong midyal maliban sa iisang kaso, *wa?gát > watak, na kung tutuusin, masasabing nakipagmetatesis itong -K² sa -K³-.

MGA NOWTS

1. Agutaynon (Agt), Aklanon (Akl), Bagobo (Bag), Bahi (Bah), Blaan (Bla), Bontok (Bon), Bukidnon (Buk), Buhi (Buh), Iba (Iba), Ibanag (Ibg), Ilongot (Igt), Ilukano (Ilk), Isinai (Isi), Itbayat (Itb), Itawis (Itw), Kalingga (Kal), Kamalignon (Kam), Kapangpangan (Kap), Maranao (Mar), Naga (Nag), Panggasinan (Png), Sebuano (Seb), Subanon (Sub), Tagalog (Tag), Tausug (Tau), Tagbanwa (Tbw), Virac (Vir), Waray (War), at Yakan (Yak).

2. Ginamit ni Paz (1981) ang simbol na /*g/ (pasulong (fronted) na g) para sa korespondens-set na nagpapakita ng ibat- ibang korespondens:

g	Akl, Bah, Bon, Buk, Buh, Ibg, Ilk, Itw, Kam, Mar, Nag, Sub, Tag, Tbw, Tau, Vir, at War	Seb,
l	Agt, Bag, Bla, Isi, Png, at Yak	
y	Iba, Itb, at Kap	
L	Kal	
g	Igt	

Aniyang ang pagkakaroon ng napakaraming mga velar ay nagsasajes ng orihinal na tunog na malamang binibigkas sa bandang velar o kahit na pasulong patungo sa ngalangala. Dahil sa ebidensyang ito, ipinoposit niya ang isang pasulong na **g** bilang proto-fonim nitong korespondens set (Paz 1981:31).

3. /N/ ang ginagamit ditong simbol ng velar nasal.
4. /e/ ang ginagamit ditong simbol ng sarado na gitnang sentral na vawel.
5. /O/ ang ginagamit ditong simbol ng sarado na mababang palikod na vawel.
6. /Y/ ang ginagamit ditong simbol ng alveopalatal na semi- vawel na binibigkas sa pamamagitan ng blade ng dila.

	=sá?bit	=ta?gón	=wa?gát	=ba?gú?	=be?gát	=pi?lay	=?a?rón	=tú?wad	=si?pun	=la?tug	=bá?ka?	=?á?sa?	=pu?sán	=da?mug	=dira?mús	=ta?mís	=?a?ném	=tē?nók	=?ú?na?	=du?Náw
	*?b	*?g	*?g	*?l	*?r	*?w	*?p	*?t	*?k-	*?s	*?m	*?n	*?N							
Agt		-k	-t k	?l		-l	-r	?w	-p		-t	t k			-m	-m	-n			
Ak1	b?	g?	-t k	g?	g?		-l	-w	p?	-t	?b	-s	s?	m?	m?	m?	n?	-n	-n	-N
Bag	-w										-h			-m		mm	nn		nn	
Bah	b?			g?	g?			-w	p?	-t	?k	-s		mh	m?		-n		-n	-N
Bla				? b1		-l					-k	-s		-m			-n		-n	
Bon				-l		?l	-l	-w				-s			m?		-n			
Buk	b?			g?	-g		-r	-w	p?	t?	-k			-m	m?	-m	-n			
Buh				-g	h by	-l	-y				-s	-s		-m	-m	-m	-n		-n	
Ka1	-by	-w				-l		-w			-s				L?	?-	-l			
Kam	?b	--	*	?g	?g		-r		?p		-k	-s	?s		?m			-n	?n	?N
Kap	-b		-t k	-y	-y	-l	-r	-w	-p		-b	-s			-m		-n			
Iba	?b	--	-t k	?y	-y	-l	?l	-w		?b	?s			-m	?m	-m	?n		-n	-N
Ibg		-g		-g		-l	-g	-tw	-f		tt				mm	mm	nn			-N
Igt		?-		-g		?l	-g				s-t			-m			-n	?n		
Ilk	-b	-w	-t k	-g		-l	-g		tt		ys			-m	m?	m?	nn	nn	-n	
Isi		w?	?g	-y		?d	-y	-w	tt		-s				y-	-m	-n		-n	
Itb	?m			?y		-l		-w		?s					?m		?n		-m	-N
Itw			kk	-h		-l	-y		-p	tt	-s				mm	-m			nn	
Mar		-g		-g			-r	--		-t	-k	-s	-s	-m		-m	-n	-n	-n	-N
Nag	b?	--		?g	g-b	-l	-r	-w	?p	-t		-s	s?	-m	-m	m?	-n	-n		-N
Png	-b	--	-t k	-l	-l	-l	-l	-w			-b	s k			-m	-m	-n	-n	-n	-N
Seb	b?		-t k	g?	g?		-l	-w	p?		?b	-s	s?	-m	m?	m?	-n	-n	-n	N?
Sub	-b	--		-g	-g		--	-w	-p		?b	-s	-s	-m	-m	-m	-n		-n	-N
Tag	-b	?-	-t k	-g	-g	-l	-l	-w	-p	-t	-b	-s	-s	-m	-m	-m	-n	-n	-n	-N
Tau	-b	-h		?g	gg	-l	-l		-p			-s	?s	-m	-m		-n	-n		
Tbw		?-		?g	?g		-r	-w		?t	?b	-s	s?		?m		-n		?n	-N
Vir	-b	--		?g	g-b	-l		-w	?p		?k	-s	?s			-m	-n	-n		N?
War	b?		-t k	g?	g?		-r	-w	p?	-t		-s	s?		m?	m?	-n	-n	-n	
Yak		-h		-h	-h		--		pp							-m	nn			

Tabla 1. Korespondens tsart ng mga -KK-

	*sá?bit	*ta?gún	*wa?gát	*ba?gú?	*be?gát	*pi?lay	*?a?rdN	*td?wad	*si?pun	*la?tug	*bá?ka?	*?á?sa?	*pu?sán	*dā?mug	*dīra?mús	*ta?mīs	*?a?ném	*tə?ndk	*?d?na?	*du?Naw
	*?b	*?g	*?q	*?l	*?r	*?w	*?p	*?t	*?k	*?s				*?m			*?n			*?N
Ag		K ²	K ³	K ¹ K ²		K ²	K ²	K ¹ K ²	K ²			K ²	K ¹		K ²	K ²	K ²			
Al	K ² K ¹	K ² K ¹	K ³	K ² K ¹	K ² K ¹		K ²	K ²	K ² K ¹	K ²	K ¹ K ³	K ²	K ² K ¹	K ² K ¹	K ² K ¹	K ² K ¹	K ² K ¹	K ²	K ²	K ²
Ag	K ³											K ²		K ²		K ² K ²	K ² K ²		K ² K ²	
Bah	K ² K ¹			K ² K ¹	K ² K ¹			K ²	K ²	K ²	K ¹ K ²	K ²		K ² K ¹	K ² K ¹		K ²		K ²	K ²
Bla					K ³ K ²		K ²				K ²	K ²		K ²			K ²		K ²	
Bon				K ²		K ¹ K ²	K ²	K ²				K ²			K ² K ¹		K ²			
Buk	K ² K ¹			K ² K ¹	K ²		K ²	K ²	K ² K ¹	K ² K ¹	K ²			K ²	K ² K ¹	K ²	K ²			
Buh				K ²	K ³ K ²	K ²	K ²					K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²		K ²	
Cal	K ² K ³	K ³				K ²		K ²				K ²			K ³ K ¹	K ¹	K ²			
Kam	K ¹ K ²	--		K ¹ K ²	K ¹ K ²		K ²		K ¹ K ²		K ²	K ²	K ¹ K ²		K ¹ K ²			K ²	K ¹ K ²	K ¹ K ²
Kap	K ²		K ³	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²			K ³	K ²			K ²		K ²			
Lba	K ¹ K ²	--	K ³	K ¹ K ²	K ²	K ²	K ¹ K ²	K ²			K ¹ K ³	K ¹ K ²		K ²	K ¹ K ²	K ²	K ¹ K ²		K ²	K ²
Lbg		K ²		K ²		K ²	K ²	K ³ K ²	K ²			K ² K ²			K ² K ²	K ² K ²	K ² K ²			K ²
Lgt		K ¹		K ²		K ¹ K ²	K ²				--			K ²			K ²	K ¹ K ²		
Llk	K ²	K ³	K ³	K ²		K ²	K ²			K ² K ²		K ³ K ²		K ²	K ² K ¹	K ² K ¹	K ² K ²	K ² K ²	K ²	
Lsi		K ³ K ¹	K ¹ K ²	K ³		K ¹ K ²	K ³	K ²		K ² K ²		K ²			K ³	K ²	K ²		K ²	
Ltb	K ¹ K ³			K ¹ K ²		K ²		K ²				K ¹ K ²			K ¹ K ²		K ¹ K ²		K ³	K ²
Ltr			K ² K ²	K ³		K ²	K ³		K ²	K ² K ²		K ²			K ² K ²	K ²			K ² K ²	
Lur		K ²		K ²		K ²	--		K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²		K ²	K ²	K ²	K ²	K ²
Lug	K ² K ¹	--		K ¹ K ²	K ³	K ²	K ²	K ²	K ¹ K ²	K ²		K ²	K ² K ¹	K ²	K ² K ¹	K ² K ¹	K ²	K ²		K ²
Lng	K ²	--	K ³	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²			K ³	K ¹			K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²
Lob	K ² K ¹		K ³	K ² K ¹	K ² K ¹		K ²	K ²	K ² K ¹		K ¹ K ³	K ²	K ² K ¹	K ²	K ² K ¹	K ² K ¹	K ²	K ²	K ²	K ² K ¹
Lub	K ²	--		K ²	K ²		--	K ²	K ²		K ¹ K ³	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²		K ²	K ²
Lug	K ²	K ¹	K ³	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ³	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²	K ²
Lau	K ²	K ³		K ¹ K ²	K ² K ²	K ²	K ²		K ²			K ²	K ¹ K ²	K ²	K ²		K ²	K ²		
Lbh		K ¹		K ¹ K ²	K ¹ K ²		K ²	K ²		K ¹ K ²	K ¹ K ³	K ²	K ²		K ¹ K ²		K ²		K ¹ K ²	K ²
Lir	K ²	--		K ¹ K ²	K ³	K ²		K ²	K ¹ K ²		K ¹ K ²	K ²	K ¹ K ²			K ²	K ²	K ²		K ² K ¹
Lur	K ² K ¹		K ³	K ² K ¹	K ¹ K ¹		K ²	K ²	K ² K ¹	K ²		K ²	K ² K ¹		K ² K ¹	K ² K ¹	K ²	K ²	K ²	
Lak		K ³		K ³	K ³		--		K ² K ²							K ²	K ² K ²			

Tabla 2. Development ng mga -KK-

	Klaster-retensyon							Klaster-redaksyon			
	K ¹ K ²	K ² K ¹	K ¹ K ³	K ³ K ¹	K ² K ²	K ² K ³	K ³ K ²	K ¹	K ²	K ³	--
Agt	2							1	8	1	
Akl		10	1						7	1	
Bag					3				2	1	
Bah	1	5							7		
Bla							1		6		
Bon	1	1							6		
Buk		5							7		
Buh							1		10		
Kal				1		1		1	4	1	
Kam	8								4		1
Kap									10	2	
Iba	6		1						7	1	1
Ibg				1	4				6		
Igt	2							1	4		1
Ilk		2			3		1		7	2	
Isi	2			1	1				6	3	
Itb	4		1						3	1	
Itw					4				4	2	
Mar									13		1
Nag	2	4							10	1	1
Png								1	12	2	1
Seb		8	1						7	1	
Sub			1						13		2
Tag								1	17	2	
Tau	2				1				9	1	
Tbw	5		1					1	6		
Vir	4	1							7	1	1
War		7							7	1	
Yak					2				1	3	1

Tabla 3.1 Bilang ng klaster-retensyon at klaster-redaksyon ayon sa wika

	*sá?bit	*ta?gdn	*wa?gát	*ba?gd?	*be?gát	*pí?lay	*?a?rdN	*tú?wad	*sí?pun	*lá?tug	*bē?ka?	*?ē?sá?	*pu?sán	*da?mug	*díra?mđs	*ta?mís	*?a?nēm	*tē?ndk	*?đ?na?	*du?Naw
	*?b	*?g	*?g	*?l	*?r	*?w	*?p	*?t	*?k	*?s	*?m	*?n	*?N							
K ¹ K ²	2	1	8	2	3	1	1	3	1	2	2	3	4	2	1	2	1			
K ² K ¹	5	1	5	4			4	1		4	2	8	5	1			2			
K ¹ K ³	1								5											
K ³ K ¹		1									1									
K ² K ²		1	1				1	3		1	2	2	4	1	2					
K ² K ³	1																			
K ³ K ²			2			1				1										
K ¹	3									1	1		1							
K ²	7	3	10	6	16	19	17	8	6	4	21	5	13	8	13	20	10	13	11	
K ³	1	4	9	3	3	2				3			1				1			
--	6					2	1			1										

Tabla 3.2 Bilang ng klaster-retensyon at klaster-redaksyon ayon sa anyong proto

MGA REFERENCES

- Charles, Matthew. 1974. Problems in the reconstruction of Proto-Philippine phonology and the subgrouping of the Philippine languages. *Oceanic Linguistics* 13 (1-2):457-509.
- Dempwolff, Otto. 1934-38. *Vergleichende Lautlehre des austronesischen Wortschatzes*. 3 bol. Berlin: D. Reimer.
- Lopez, Cecilio. 1972. Medial nasal clusters in Indonesian. *The Archive (New Series)* 3 (2):113-68. *Nasa Selected Writings of Cecilio Lopez*. Ernesto Constantino, ed. 1977. pp.227-59.
- Paz, Consuelo J. 1981. A reconstruction of Proto-Philippine phonemes and morphemes. *Quezon City: Cecilio Lopez Archives of Philippine Languages and the Philippine Linguistics Circle*.